

Король В. В.

кандидат юридичних наук, доцент

Садова Т. В.

кандидат юридичних наук

(Івано-Франківський факультет Національного університету «Одеська юридична академія»)

УДК 343.14

ПОКАЗАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто проблеми, пов'язані з використанням показань як джерела доказів у кримінальному провадженні. З'ясовано зміст поняття показань. Досліджено можливість використання показань як доказів у кримінальному провадженні сторонами кримінального провадження. Розглянуто положення щодо допустимості використання як доказів показань з чужих слів.

Ключові слова: показання, докази, джерела доказів, сторони кримінального провадження, змагальність, показання з чужих слів, допустимість доказів.

Постановка проблеми. Кримінальне процесуальне законодавство України за останній період зазнало суттєвого реформування, з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу відбулася його переорієнтація в бік більшої гуманізації, демократизації, розширення прав його учасників. Ця тенденція стосується і процесу доказування, який є базою для швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду справи. Спрямування процесу доказування у бік змагальності сприяє охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та прийняттю об'єктивного і справедливого рішення судом. Однак не всі положення нового кримінального процесуального законодавства отримали схвальну оцінку серед вітчизняних вчених і практиків, окремі з них, на кшталт інституту показань з чужих слів, піддаються серйозній критиці. Новим є і сам інститут показань у тому вигляді, в якому він регламентований у новому КПК. Ці положення зумовлюють актуальність теми дослідження цієї статті і є предметом подальшого розгляду.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Поняття доказів і їх процесуальних джерел було і залишається предметом наукового інтересу вітчизняних та зарубіжних вчених та практиків, серед яких Н.С. Алексєєв, Д.І. Бідняков, Б.Т. Безлепкін, Р.С. Белкін, В.М. Биков, Ю.М. Грошевий, Л.М. Корнеєва, Н.Н. Ковтун, Л.Д. Кокорєв, Н.П. Кузнецов, О.М. Ларін, П.А. Лупинська, В.З. Лукашев, В.П. Малько, М.М. Михеєнко, А.В. Молдаван, В.О. Попелюшко, С.А. Пашин, А.В. Смірнов, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, Л.Т. Ульянова, І.Я. Фойницький та інші. Однак єдиного підходу до визначення поняття доказів та його співвідношення із поняттям джерел доказів досі не вироблено. Перелік процесуальних джерел доказів за новим КПК та КПК 1960 року має суттєві

відмінності і потребує окремого дослідження.

Метою даної статті є здійснення наукового аналізу показань як джерела доказів у кримінальному провадженні та вироблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Одним із процесуальних джерел доказів, згідно із ч. 2 статті 84 КПК 2012 року, є показання. Показання мають велике значення для вирішення завдань кримінального судочинства, адже найчастіше тільки на їх основі здійснюється достовірне встановлення обставин, які є предметом дослідження у кримінальному провадженні, і з урахуванням останніх до конкретного випадку застосовуються норми кримінального та кримінального процесуального права. Інститут показань у його сучасному вигляді, як окремий структурний елемент кримінального процесу, є новим для України, а тому є науково не розробленим [1]. КПК 1960 року виділяв показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого як окремі джерела доказів. Згідно зі статтею 95 нового КПК, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [2, с. 40]. Таким чином, у новому КПК до джерел доказів належать також показання експерта, обов'язком якого є давати показання як у ході досудового розслідування, так і під час судового розгляду. За клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку під присягою. Незважаючи на те, що висновок експерта (докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи) подається в письмовій формі, кожна сторона, відповідно до ч. 9 ст. 101 КПК, має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку, при цьому експерт, згідно із ч. 3 ст. 94 КПК, зобов'язаний надати показання щодо проведеного ним дослідження, які, у свою чергу, відповідно до частин 1, 3 ст. 95 та ч. 2 ст. 84 КПК, є процесуальними джерелами доказів кримінального провадження [2, с. 103]. Отже, той факт, що показання експерта є повноцінним джерелом доказів поряд із висновком експерта, є беззаперечним.

Закон встановлює, що показання можуть даватися як в усній, так і у письмовій формі, однак тільки під час допиту. Способом фіксації показань, наданих під час досудового розслідування в ході допиту, є протокол. Правом на проведення допиту, так само як і інших слідчих дій на досудовому розслідуванні, наділена сторона обвинувачення. Сторона захисту, згідно зі статтею 95 КПК, має право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів. КПК передбачає право сторони захисту заявлять клопотання слідчому або прокуророві про проведення слідчої дії – допиту, але разом з цим сторона обвинувачення наділена правом їх відхилити. Так, клопотання про прове-

дення слідчих дій, відповідно до ст. 221 КПК, розглядаються протягом 3-х днів. У випадку відмови сторона захисту має право протягом 10 днів оскаржити до слідчого судді відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій. Така скарга протягом 3-х днів має бути розглянута слідчим суддею. Сторона ж обвинувачення має право провести слідчу дію, таку як допит, за власною ініціативою і без будь-яких зволікань, які можуть негативно вплинути на якість отриманих показань. У пам'яті свідка можуть відбутися процеси, пов'язані зі стиранням з неї певних деталей, які можуть мати значення для кримінального провадження, на свідка може бути здійснений вплив з боку інших учасників цього провадження або третіх осіб тощо. О. Яновська стверджує, і з нею варто погодитись, що пряма залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій та явна невідповідність строків реагування судового органу на звернення двох сторін при вирішенні ідентичних питань у процесі досудового розслідування свідчить про відсутність рівності сторін та недостатню процесуальну забезпеченість засади змагальності у кримінальному провадженні [4]. Таким чином, відомості, зібрані стороною захисту, не можуть бути подані до суду, оскільки вони не є доказами, в той час як матеріали досудового розслідування подаються до суду разом з матеріалами кримінального провадження, хоча ч. 4 статті 95 КПК встановлює, що суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Окрім того, протоколи слідчих (розшукових) дій, до яких належать протоколи допиту, можуть бути оголошені в судовому засіданні та учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо цих протоколів свідкам (ст. 358 КПК).

О. Острійчук стверджує, що заборона дослідження показань, наданих слідчому, прокурору на досудовому розслідуванні в судовому засіданні є необґрунтованою і такою, що не буде сприяти встановленню істини у кримінальному провадженні [5, с. 749]. Така позиція автора здається вкрай необачливою. Якщо новий КПК, проголосивши у статті 22 принцип змагальності, згідно з яким сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК, насправді обмежує сторону захисту у збиранні та поданні до суду такого джерела доказів, як показання, тим самим відступаючи від змагальності реальної, то дозволивши суду досліджувати показання, надані слідчому, прокурору під час досудового розслідування, про ніяку змагальність та рівність сторін взагалі не можна буде вести мову.

Окрім того, свідок, експерт зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду. За завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору або за відмову від давання показань слідчому, прокурору свідок несе кримінальну відповідальність (ст. 67 КПК), а за злісне ухилення від явки до слідчого, прокурора – несе відповідальність у вигляді грошового стягнення (ст. 139 КПК). Надання пояснень же є правом, а не обов'язком. Поява свідка, який не був допитаний під час досудового розслідування у су-

довому засіданні, залежить від суду, який під час підготовки до судового розгляду розгляне клопотання сторони захисту про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту (ст. 315 КПК).

У країнах зі змагальною моделлю кримінального процесу, таких як США чи Великобританія, сторона захисту є абсолютно незалежною у зборі доказів, у тому числі і показань, від сторони обвинувачення, може їх збирати як самостійно, так і з залученням приватних детективів. Вважаємо, що сторона захисту у вітчизняному кримінальному провадженні також повинна бути зрівняна у правах зі стороною обвинувачення щодо надання до суду доказів у вигляді показань чи пояснень, зібраних нею.

Частина 4 статті 95 КПК встановлює, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати свої рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посилатися на них. У той же час ч. 2 статті 97 передбачає право суду визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів. Це положення є новелою нового КПК, оскільки до вступу його в дію такі показання вважались доказом недопустимим і бралися до уваги виключно з метою встановлення першоджерела інформації, яке підлягало допиту в обов'язковому порядку, і тільки тоді показання могли бути джерелом доказів. Показання з чужих слів є досить суперечливим інститутом кримінального провадження, оскільки донедавна українському кримінальному процесуальному праву він був невідомий. Він прийшов до нас з кримінального процесуального права США, в якому розроблено цілу теорію допустимості показань з чужих слів як доказів.

За кримінальним процесуальним законодавством США, до таких показань належить будь-яка інформація, яка не стосується особистих знань свідка, а є отриманою від третіх осіб. Така заява свідка зазвичай тягне за собою заперечення захисника іншої сторони і суд може заборонити присяжним брати цю заяву до уваги. Однак із загального правила недопустимості показань з чужих слів як доказів є виняток, це: заява особи, що знаходилася на межі смерті; спонтанні вислови – вислови, які особа робить у запалі, не маючи часу на їх обдумування; заяви, зроблені свідком поза залом суду і письмово чи іншим чином зафіксовані (такі заяви можуть бути представлені як докази за умови, що свідок у суді підтвердить їх достовірність); заяви третіх осіб, які можуть викрити їх у вчиненні протиправного діяння; документи, записи, свідоцтва тощо [6, с. 377].

За українським законодавством, показання з чужих слів можуть бути визнані доказами, якщо суд визнає неможливим допитати особу, яка є першоджерелом інформації. Серед причин такої неможливості закон називає:

- 1) відмову давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання;
- 2) неприбуття на виклик до суду, якщо її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;
- 3) перебування за кордоном та відмову давати показання (п.п. 2, 3, 4

ч. 3 ст. 97 КПК).

У той же час слід нагадати, що, згідно із законом, давати показання – це обов'язок свідка, виконання якого забезпечується заходами кримінального процесуального примусу. Стаття ж 97 надає суду право звільнити свідка від виконання такого обов'язку і взяти до уваги його показання, які суд безпосередньо не сприймав і достовірність яких встановити неможливо. Відмова свідка від дачі показань у суді, його переховування від виконання цього обов'язку, навпаки, повинні наштотувати на думку про недобросовісність такого свідка, бути підставою для його дискредитації. Більш того, стаття 23 КПК передбачає, що сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом. Згідно зі статтею 96 КПК, сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка. В разі відсутності свідка у залі судового засідання сторона, проти якої спрямовані такі свідчення, не має можливості здійснити ці права. Таким чином, аналізуючи положення ч. 3 статті 97 КПК, можна дійти висновку, що суд, незважаючи на відмову свідка виконувати свій обов'язок, повинен зробити висновок про його добропорядність, що суперечить здоровому глуздові.

Низка положень статті 97 КПК також суперечать засаді презумпції невинуватості. Так, п. 5 ч. 2 статті 97 КПК встановлює, що суд при прийнятті рішення про визнання показань з чужих слів допустимим доказом зобов'язаний враховувати складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані. Це суперечить положенню ч. 2 статті 17 КПК щодо засади презумпції невинуватості, згідно із якою ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. З аналізу положення п. 5 ч. 2 статті 97 КПК випливає, що якщо стороні захисту складно або неможливо спростувати показання з чужих слів, які дає свідок обвинувачення, то це є свідченням достовірності таких показань і, відповідно, винуватості обвинуваченого, що знову ж таки суперечить як закону, так і здоровому глузду. Йде врозріз із засадою презумпції невинуватості і положення ч. 5 статті 97 КПК про те, що суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана. Із ч. 3 статті 97 КПК вбачається, що підставами неможливості допиту особи, на які міг вплинути обвинувачений, є смерть, тяжка хвороба або небажання давати показання. На нашу думку, для того, щоби довести факт створення обвинуваченим обставин, що спричинили смерть, тяжку хворобу чи залякування свідка, потрібно визнати його винним у вчиненні злочину вироком суду згідно із засадою презумпції невинуватості. Але у ч. 5 статті 97 КПК йдеться про визнання особи винним ще до винесення вироку.

Автори коментаря до нового КПК зазначають, що використання показань з чужих слів як доказів – не загальне правило, а його виняток. У таких доказах закладено можливість помилки з причин суб'єктивного чинника. Вони формуються пізніше від первинних і на їх основі. Показання з чужих слів залежать не лише від змісту первинного джерела, а й від загальних закономірностей передачі і сприйняття інформації на кожному етапі ретрансляції. При передачі фактичних даних відбувається їх фільтрація і зміна. Відтак, у їх змісті не виключається надмірна частка суб'єктивності. Тому необхідність в їх отриманні може виникати в таких випадках: 1) коли значимість такого доказу надає додаткову і єдину можливість суду встановити істотні обставини для кримінального провадження, а також коли без наявності такого доказу неможливо довести необхідну обставину для провадження; 2) якщо використання такого доказу є виправданим у ситуації відсутності первинних доказів або їх сумнівності; 3) коли первинний доказ втрачений або його неможливо отримати; 4) коли за допомогою показань з чужих слів є можливість віднайти інші докази, до яких слід звернутися для перевірки фактів, що мають значення для провадження; 5) коли дані, отримані з чужих слів, можуть слугувати засобом перевірки інших доказів кримінального провадження; 6) коли показання з чужих слів може використовуватися як засіб заміни первинного доказу [7, с. 267].

Вважаємо, що п. 1, 2 і 6 випадків необхідності визнання показань з чужих слів допустимими доказами, які наведені авторами коментаря, знов таки суперечать положенням ч. 6 статті 97, згідно із якими показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини другої цієї статті.

Твердження про те, що у змісті показань з чужих слів не виключається надмірна частка суб'єктивності, не викликає сумнівів. Уявімо випадок, коли потерпілий на питання лікаря швидкої допомоги, який прибув на виклик за фактом спричинення особі тілесних ушкоджень про те, що трапилося, називає певну особу і згодом помирає, не приходячи до свідомості, лікар може припустити і згодом дати свідчення про те, що потерпілий перед смертю назвав особу, яка заподіяла йому ці ушкодження, що є досить суб'єктивним, оскільки потерпілий міг перед смертю назвати особу, яка йому близька і яку він у цей момент жадав бачити.

Якщо ж показання з чужих слів підтверджуються іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами допустимості доказів, виникає питання: чи є необхідність у таких показаннях для доказування взагалі?

Висновки. Інститут показань у його сучасному вигляді, як окремих структурний елемент кримінального процесу, є новим для України. У новому КПК до джерел доказів належать також показання експерта, обов'язком якого є давати показання як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Сторона захисту у вітчизняному кримінальному провадженні повинна бути зрівняна у правах зі стороною обвинувачення щодо надання до суду доказів у вигляді показань чи пояснень, зіб-

раних нею. Інститут показань з чужих слів є надто суперечливим і потребує вдосконалення.

Бібліографічні посилання

1. Острійчук О. Поняття показань як процесуального джерела доказів у світлі реформування кримінально-процесуального законодавства / О. Острійчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123075>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К., 2012.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х., 2012.
4. Яновська О. Г. Змагальність як засада кримінального провадження за новим кримінальним процесуальним кодексом України / О. Г. Яновська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua/training/judjes/kpk4/>
5. Острійчук О. П. Поняття та система процесуальних джерел доказів у контексті реформування процесу доказування в кримінальному процесі / О. П. Острійчук // Філософія права. – № 1. – 2012. – С. 745-750.
6. Carmen Rolando V. del. Criminal Procedure: Law and Practice. – [2nd ed.]. / Rolando V. del Carmen. – Pacific Grove, California: Brooks/Cole publ., 1991. – 483 p.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К., 2012.

Король В. В., Садовая Т. В. Показания как источник доказательств в уголовном производстве. Исследованы проблемы, связанные с использованием показаний как источника доказательств в уголовном производстве. Определен смысл понятия показаний. Исследована возможность использования показаний как доказательств в уголовном производстве сторонами уголовного производства. Рассмотрены положения относительно допустимости использования в качестве доказательств показаний с чужих слов.

Ключевые слова: показания, доказательства, источники доказательств, стороны уголовного производства, состязательность, показания с чужих слов, допустимость доказательств.

Korol' V. V., Sadova T. V. Testimonies as a source of evidence in criminal proceedings. This article studies issues concerning the use of testimonies as a source of evidence in the criminal proceedings. The content of the notion of testimonies is viewed. A research of a possibility of the use of testimonies as evidence in the criminal proceedings by the parties of the criminal proceedings is made. Issues as to admissibility of hearsay testimonies as evidence are studied.

One of the procedural sources of evidence are testimonies. They are important for solving problems of the criminal justice system, because often only on their basis the fair of the facts that are the subject of studying in criminal proceedings, and subject the latter to a particular case the rules of criminal procedure and criminal law are applied. Institute of testimony in its present form, as a separate element of the criminal procedure is new to Ukraine, and therefore is not scientifically researched. The Criminal Procedural Code of 1960 singled out the testimony of witness, victim, suspect, and accused as separate sources of evidence. Under art. 95 of the new Criminal Procedural Code testimony is an information provided orally or in writing during the interrogation of suspect, accused, witnesses, victims, experts on the circumstances known to them in criminal proceedings relevant to the criminal proceedings.

The defense party in domestic criminal proceedings should be equated rights with the prosecution party to provide evidence to the court in the form of testimony or explanations collected by it. Institute of hearsay testimony is too controversial and needs to be improved.

Keywords: testimonies, evidence, sources of evidence, parties of the criminal proceedings, adversary, hearsay testimonies, admissibility of evidence.

Надійшла до редакції 19.09.2013